

ἀπαράγραπτα αὐτοῦ δίκαια, ἀλλὰ διανοίγονται νέαι, εὐρύτεραι καὶ θαυότεραι ἀπόψεις πρὸς κατανόησιν τῆς φύσεως, τῆς ἱστορίας, τοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Ὁ γερμανικὸς ἰδανισμὸς, παρ' ὅλην του τὴν συγγένειαν πρὸς τὴν Διαφώτισιν, σημαίνει κάτι Νέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ· τὸ νέον δὲ τοῦτο δημιουργεῖται ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὴν διὰ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν ἰδανικῶν τάσεων τῆς φιλοσοφίας τοῦ Λεϊβνιτίου, τοῦ γερμανικοῦ εὐσεβισμού, τῆς καντιανῆς φιλοσοφίας. Πρὸς τὴν δημιουργίαν ταύτην συνέβαλε πλεῖστον ἔσον καὶ ἡ γερμανικὴ ποίησις καὶ καλλιτεχνία καθόλου, κύριαι δὲ φορεῖς τῆς κινήσεως εἶναι οἱ κλασικοὶ τῆς γερμανίας ποιηταί. Γνωριμία μετὰ τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ζωῆς καθ' ὅλας τῆς τὰς ἐκφάνσεις, ἐμβάθυνσις εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφομοίωσις ὅλων τῶν μορφῶν τοῦ βίου, κατανόησις τοῦ κόσμου ὡς ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος εἶναι τὸ ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον ἐλαύνει τοὺς ἄνδρας τούτους. Καὶ ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν ; Σκοπὸς εἶναι ἡ μορφοποίησις τῆς προσωπικότητος, ὁ ἐσωτερικὸς πλουτισμὸς, ἡ διὰ τοῦ ὕλικου, ὅπερ πᾶρχει ἡ ζωὴ, ἀποτελέσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνέλιξις καὶ ἡ τελείωσις ὅλων τῶν ψυχικῶν ιδιοτήτων καὶ λειτουργιῶν, μὲ μίαν λέξιν τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἰδανικοῦ τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν γὰρ λείπη φυσικὰ ἢ θρησκευα. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς διακρίνει τὸν πνευματικὸν βίον τῆς Γερμανίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

ΣΤ'.

Αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι τῆς Διαφωτίσεως ἐπέδρασαν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐπὶ τοῦ Γκαίτε, ὅστις καθ' ὅλον του τὸν μακρὸν βίον προσεπάθει γὰρ δέχεται πάσας τὰς

δυνατὰς ἐπιδράσεις καὶ νὰ χρησιμοποιῆ αὐτὰς ὡς μορφωτικὰς δυνάμεις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου. Μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἀφομοιώνει αὐτὰς κατ' ἴδιον τρόπον καὶ κατορθώνει νὰ προχωρήσῃ πέρα τῆς Διαφωτίσεως, εἰς τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἐκτὸς ἕμως τοῦ πνεύματος ἐκείνου τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος εἰς τῆς ἀποτέλεισιν τῆς προσωπικότητος τοῦ συνήργησαν καὶ ἄλλαι δυνάμεις· αὗται εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ θρησκευτικὴ κίνησις τῶν εὐσεβιστῶν καὶ τῶν Χερρνχούτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἄνδρες οἱ οἱ Χέρδερ, ὁ Σίλλερ, ὁ Σπινόζας. Ὅλας ταύτας τὰς ἐπιδράσεις, καὶ αὐτὰς τὰς θρησκευτικὰς, κατῴρθωσε νὰ ἀφομοιώσῃ, νὰ ἐπεξεργασθῆ καὶ νὰ τὰς συνδέσῃ εἰς ἑνιαῖον ἔλον, πρὸ πάντων κατὰ τὴν περίοδον τῆς γεροντικῆς ἡλικίας.

Ὁ εὐσεβισμὸς ἦτο κίνησις, ἡ ἐποία ἤσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ὑπὸ ἀλγραιφνοῦς ἰδανισμοῦ φερομένου νεανίου. Διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ προσελκύουν καὶ νὰ μὴ τὴν καθιστοῦν συμπαθῆ αἰ περὶ αὐτοτελείας τῆς θρησκευτικῆς πείρας ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας ἀντεπροσώπευεν ὁ εὐσεβισμὸς, ἡ ἀμεσότης καὶ ἡ ζωντανότης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεως τῶν ὀπαδῶν του, τὸ ὕψος τοῦ συναισθήματος καὶ ἡ ζωηρότης τῆς φαντασίας, ἡ ἠθικὴ αὐστηρότης. Τὰ γνωρίσματα ταῦτα τοῦ εὐσεβισμοῦ ἤσκησαν ἰσχυρὰν ροπὴν καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἑνταῦθα χάριν παραδείγματος τοὺς Κλόπστοκ, Βείλανδ, Χάμαν, Χέρδερ, Λαδάτερ, Ἰακώδι, Ζὰν Πάουλ. Ὁ Γκαϊτε ἐγνώρισε τὴν κίνησιν ταύτην διὰ τῆς φίλης τῆς μητρὸς τοῦ Σωσάνης Αἰκατερίνης φὸν Κλέττεμπεργ. Καὶ δὲν ἔγινε μὲν ὀπαδὸς αὐτῆς, ἀλλὰ ἡ ἐπαφὴ αὐτοῦ πρὸς τοὺς εὐσεβιστὰς εἶχε μεγάλην καὶ διαρκῆ σημασίαν διὰ τὸν βίον του.

Βεβαίως ὁ στενὸς ὀρίζων τῶν εὐσεβιστῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἀνεκτὸς ὑπὸ τοῦ εὐρέος πνεύματος τοῦ ποιητοῦ· ἰδιαιτέρως ἀντετίθετο εἰς τὴν ἠθικὴν του αἰσιοδοξίαν ἢ διδασκαλίαν τῶν εὐσεβιστῶν περὶ ἁμαρτίας καὶ πλήρους διαφθορᾶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ ὅπως προσήγγιζεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Αὐγουστῖνον, ἐνῶ ὁ Γκαίτε ἦτο «πελαγιανός». Ἐπὶ τῆς γνησίᾳ καὶ εἰλικρινῆς εὐσέβειᾳ τῶν ἀνθρώπων τούτων, ἢ ἠθικῆ ἀντίληψις καὶ πράξεις τῶν ὁποίων ἐπέδρασαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Καντίου, θέλγουν τὴν ψυχὴν τοῦ τέως φοιτητοῦ τῆς Διψίας καὶ δημιουργοῦν ἐν αὐτῇ ἐντυπώσεις ἀνεξιτήλους δι' ὄλον τὸν ἔπειτα βίον. Τὴν ἐπίδρασιν ταύτην ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ Γκαίτε, ὅστις πολὺν χρόνον ἔπειτα, κατὰ τὸ γῆρας, δημιουργεῖ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τοῦ «Γουλιέλμου Μάϊστερ» αἰώνιον μνημεῖον εἰς τὴν Κλέντεμπεργ διὰ τῶν «Ἐξομολογήσεων μιᾶς ὥρας ψυχῆς». Ἡ πρὸς τὸν εὐσεβισμόν ἐπαφὴ ἐγνώρισεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀξίαν τοῦ θετικοῦ θρησκευματος· ἀλλὰ συγχρόνως κατέστησεν αὐτὸν ἱκανὸν νὰ κατανοῇ τὰ θρησκευτικὰ φαινόμενα, νὰ διεισδύῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θρησκευομένων ἀνθρώπων καὶ νὰ ἐκτιμᾷ δεόντως τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς μορφὰς τῆς ζωῆς. Διότι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσω, ὁ πνευματικὸς βίος, τοῦ ὁποίου στοιχεῖον καὶ ἐκδήλωσις εἶνε καὶ ἡ θρησκεία, μόνον διὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου εἶνε δυνατόν νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ἐρμηνευθῇ. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν ὅτι ἡ θρησκεία δὲν εἶνε διδακτὴ· ἢ, ὅπως ὁ Γκαίτε ἔλεγεν, ὁ Θεὸς δὲν εἶνε «νοητός», ἀλλὰ «αἰσθητός». Ὡς τοιοῦτον δὲ ἐγνώρισεν αὐτὸν κυρίως διὰ τῶν εὐσεβιστῶν.

Τὴν ἱκανότητα ἐκείνην πρὸς διείσδυσιν ἐντὸς τῆς θρησκευτικῆς ψυχῆς προήγαγε παρὰ τῷ ποιητῇ ὁ Χέρ-

δερ, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ πολλὰ ἄλλα ὀφείλει ὁ μέγας
 αὐτομορφωτής. Εἰς τὴν «Ἀλήθειαν καὶ ποίησιν» περι-
 γράφει ὁ Γκαίτε τὸν καλλιτέχνην—θεολόγον ὡς τὸν
 ἐλευθερωτὴν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοὺς ξηροὺς νοησιαρ-
 χικοὺς νόμους τῆς Διαφωτίσεως, ὡς τὸν λυτρωτὴν
 τῆς γερμανικῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ ξένου πνεύματος. Τῇ
 βοήθειᾳ κυρίως αὐτοῦ ἀνακαλύπτει τὴν ἐλευθέρως,
 ἀσυναίσθητως καὶ κατ' ἀνάγκην δημιουργοῦσαν συνεί-
 δησιν, τὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ὑποκρύπτονται εἰς τὸ
 βάθος τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ κι-
 νοῦσιν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν στοιχείων αὐτοῦ, τόσον τῶν
 ἄλλων, ὅσον καὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν.
 Τοῦτο δὲ σημαίνει ἤδη τεραστίαν πρόοδον ἐν συγκρίσει
 πρὸς τὰς ἀβασθεῖς, ἀνιστορήτους καὶ ξηρὰς ἀντιλήψεις
 τῆς Διαφωτίσεως. Ὁ Χέρδερ ἐδηγεῖ τὸν νεώτερον
 τὴν ἡλικίαν φίλον καὶ εἰς τὴν βαθυτέραν ἱστορικὴν κα-
 τανόησιν τῆς θρησκείας, ὡς καὶ εἰς τὴν αἰσθητικὴν
 ἐκτίμησιν τῆς ἁγίας Γραφῆς ὡς βιβλίου μεγαλειώδους
 ποιήσεως καὶ δημώδους σοφίας. Τὴν ἁγίαν Γραφὴν
 ἐπεχείρησεν ὁ Χέρδερ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ πλαίσιον
 τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, τῆς ὁποίας ἐγένετο κυριώτα-
 τος εἰσηγητὴς εἰς τὴν ἐπιστήμην, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ
 στερήσῃ αὐτὴν τῆς αἰωνίας αὐτῆς διὰ τὴν ἀγωγὴν τοῦ
 ἀνθρωπίνου γένους σημασίας. Τῆς ἐπιδράσεως ταύτης
 καρπὸς εἶνε τὸ θρησκευτικὸν ἔπος «Τὰ μυστήρια»,
 ἀφιερωμένον εἰς τὸν Χέρδερ καὶ τὴν κυρίαν φῶν Στάϊν.
 τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ἡμιτελὲς δυστυχῶς. Ὁ μαθητὴς
 τοῦ συγγραφέως τῶν «Ἰδεῶν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ
 τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος» παριστᾷ ἐνταῦθα πλά-
 σασ τὰς θρησκείας ὡς στάδια μιᾶς μεγάλης ἐξελίξεως,
 ἣ ὁποία ἐκφράζει καὶ ἐνσαρκώνει τὰς θρησκευτικὰς
 ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ κέντρον τῆς ἐξελίξεως

ταύτης ἀποτελεῖ, κατὰ τὸ πνεῦμα ἐντελῶς τοῦ Χέρδερ, ὁ Χριστιανισμός.

Διὰ τοῦ Χέρδερ, πολὺ δὲ περισσότερον διὰ τοῦ Ἰακώβι παρακινεῖται ὁ ποιητὴς εἰς βαθυτέραν σπουδὴν τοῦ πανθειστοῦ φιλοσόφου Σπινόζα, ὅστις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνασύρεται ἐκ τῆς λήθης δύο περίπου αἰώνων. Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ Ἑβραῖος φιλόσοφος θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰακώβι ἄθεος, νοεῖ αὐτὸν ὁ Γκαῖτε συμφώνως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐρμηνείαν τοῦ Χέρδερ, κατὰ τὸν ἑποῖον ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα φέρει χαρακτῆρα θρησκευτικὸν καὶ εἶνε ἔκφρασις θρησκευτικῆς διαθέσεως. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας αὐτοῦ ἀπαλλάσσει ἑαυτὸν ὁ ποιητὴς τοῦ «Πέθανε καὶ ξαναγίνου» ἀπὸ τῶν τιτανικῶν τοῦ ὄρμῶν, ἀπὸ τοῦ προμηθεϊκοῦ τοῦ πείσματος καὶ ἀπὸ τῆς ἀθεΐας του. Διότι παρὰ τῷ Σπινόζα εὗρεν οὐ μόνον τὴν πανθειζουσαν, θρησκευτικὴν θεωρίαν τῆς φύσεως, ἣ ὅποια ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀνάγκην πρὸς ἄμεσον καὶ ἐναργῆ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχρὰν ἡσυχίαν τῆς Ἀνάγκης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θυελλώδη ἀνησυχίαν τῶν ἰδικῶν του παθῶν. Διὰ τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἐνισχύθη εἰς τὴν μυστικοπαθῆ καθησούχασιν, τὴν ὅποیان ἐμπνέει ἡ πίστις εἰς φύσιν τὰ πάντα διέπουσαν καὶ ἣ ὅποια ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν πολυμερῶν του πόθων.

Τὸ εἰς Ἰταλίαν ταξείδιον ἀπαλλάσσει τὸν Γκαῖτε τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιδράσεως τοῦ Χέρδερ. Ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἐνδυναμώνει τὰς ἐν τῇ ψυχῇ του καθευδούσας εἰδωλολατρικὰς ροπὰς καὶ ἀφυπνίζει αὐτάς. Ἡ ἠθικὴ καταντᾶ «ἀντικείμενον χλευασμοῦ», ὅπως λέγει ὁ ψυχρανθεὶς ἤδη Χέρδερ, καὶ «ὁ ἀνθρωπισμὸς καὶ χριστιανισμὸς προλήψεις ἀξίαι γέ-

λωτος». Ὁ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην βίος καὶ αἱ ιδέαι τοῦ Γκαίτε θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς σημαίνοντα ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὰς ριζοσπαστικὰς ἀρχὰς τῆς Διαφωτισέως. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς δὲν παραμένει εἰς αὐτάς· ἢ μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐπιστροφὴν γνωριμία μετὰ τοῦ Σίλλερ τρέπει πάλιν αὐτὸν πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν, ἐπανάγουσα αὐτόν, τῇ βοήθειᾳ καὶ ἄλλων ἐπιδράσεω, εἰς τὸν εὐρύτερον ὀρίζοντα τῶν νεανικῶν τοῦ χρόνων. Διὰ τοῦ συμπαθεστάτου ποιητοῦ τῆς «Καμπάνας», τοῦ «Τέλλου» καὶ τῶν θαυμαστῶν Ἐπουλλίων ἔρχεται ὁ Γκαίτε εἰς σχέσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου. Εἰς τὰς φυσικὰς του σπουδὰς προσλαμβάνει τώρα τὰς περὶ σκοπιμότητος ἰδέας τοῦ μεγάλου φιλοσόφου καὶ σπείρει τοιοῦτοτρόπως τὰ σπέρματα ἐκεῖνα, ἐκ τῶν ὁποίων αὔξει βραδύτερον ἢ φιλοσοφία τοῦ Σέλλινγκ. Συγχρόνως αἱ περὶ καθήκοντος, ἀρετῆς καὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας ἰδέαι τοῦ Καντίου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ φίλου, ὀδηγοῦν αὐτόν εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἠθικῆς προσωπικότητος. Αἰσθάνεται νῦν ὅτι πράγματι «στὸ καθαρώτερον μυχὸ τοῦ στήθους μὲν βογγᾷ ὁ πόνθος νὰ ἀφιερωθῶμε ἀυθόρμητα σὲ κάτι ἀνώτερον, ἀγνότερον, ἀγνωστο ἀπὸ εὐγνωμοσύνη».

Z'.

Τὰς ἐκ τοῦ εὐρύτερου καὶ στενωτέρου τούτου περιβάλλοντος ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Γκαίτε εὐρίσκομεν ἐν αὐτῇ ὡς σταθερὰς ροπὰς καὶ ὡς χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα. Τοιαῦτα εἶνε ἡ πλήρης ἀπαλλαγὴ ἀπὸ πάσης κατὰ παράδοσιν αὐθεντίας, ἢ ἀνευ ὀρισμένου περιεχομένου πίστις εἰς τὸν Θεόν,

ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ καὶ ἡ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μετ' αἰσιοδοξίας πεποιθήσεις, τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἡ ὀλομερῆς μὀρφωσις τῆς προσωπικότητος, ἡ πρὸς τὴν διαρχικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ φύσεως καὶ πνεύματος ἀποστροφή, ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἱστορίας ὡς ὀργανικῆς ἐξελίξεως ἐκ τῶν ἔνδον καὶ ἐκ μιᾶς ἐνιαίας ἀρχῆς, ἐχούσης σχέσιν καὶ συνοχὴν καὶ πρὸς τὴν φύσιν, ἣτις καὶ αὕτη εἶναι ὀργανικὸν ὄλον ἐκ τῶν ἔνδον ἀνελλισόμενον, ὁ ὕπολογισμὸς τοῦ συναισθήματος ὡς οὐσιώδους στοιχείου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τοιοῦτοτρόπως εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ καὶ κατανοοῦμεν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔκθεσιν τῆς ἐξωτερικῆς του ἐξελίξεως. Δι' αὐτῆς συμπληροῦται ἡ ἐκεῖ προβληθεῖσα εἰκὼν τοῦ ποιητοῦ καὶ παύει νὰ εἶνε ἀπλοῦν σχῆμα, ἐμψυχουμένη ὑπὸ τῆς ψυχικῆς του ἐντελεχείας.

Βαθύτερον νοοῦμεν τὴν προσωπικότητα τοῦ μεγάλου ἀνδρός καὶ πλησιάζομεν ἀκόμη περισσότερο εἰς αὐτὴν ἄν, ἐφωδιασμένοι πλέον μὲ τὴν γνῶσιν ἐκείνην τῶν βασικῶν τῆς γνωρισμάτων καὶ ῥοπῶν, θελήσωμεν νὰ πορισθῶμεν καθολικὴν τινὰ ἐντύπωσιν περὶ αὐτοῦ διὰ τῆς μελέτης τῶν ἔργων του. Ἐὰν δηλαδὴ δὲν περιορισθῶμεν εἰς τὴν αἰσθητικὴν μόνον ἀπόλαυσιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ποιήματος, ἀλλ' ἐὰν προσπαθήσωμεν νὰ εἰσέλθωμεν δι' ὀλης τῆς ψυχῆς μας εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ οὕτως, ὥστε νὰ εἵμεθα εἰς θέσιν νὰ διακρίνωμεν ποῦ ἔγκειται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Γκαῖτε ἐν ἀντιθέσει λ. χ. πρὸς τὸν Κότσεμπους ἢ τὸν Ἴφλαντ, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ συνέθεσαν ποιήματα μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας. Οἱ ἀθαθεῖς ἱμπρεσιονιστὰὶ δὲν δύνανται βεβαίως νὰ διῶδουν ἄλλο τι

παρ' αὐτῷ εἰ μὴ τὴν ἔκφρασιν στιγμιαίων διαθέσεων, δημιουργουμένων ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ἀφθόνως ἡ ζωὴ. Ἄλλ' ὅστις προσέλθῃ εἰς αὐτὸν μετὰ τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων, συγχρόνως ἔμωσ' μετὰ τοῦ ἀναγκαίου πλούτου συγγενῶν συναισθημάτων καὶ ψυχικῶν προβλημάτων, θὰ κατορθώσῃ νὰ διαγνώσῃ ὅτι ὀπισθεν τῆς συνθέσεως τῶν ποιημάτων καὶ τῶν τραγωδιῶν ὑπολανθάνει ἡ ἐλόγτης καὶ ἡ ἐνότης μιᾶς μεγάλης προσωπικότητος, ἡ ὁποία δημιουργεῖ εἰς ἑαυτὴν διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν ἔργων τῆς καλλιτεχνικᾶς μορφᾶς μετὰ δημιουργικῆς δυνάμεως.

Ποία τις εἶνε ἡ προσωπικότης αὕτη; Ταύτην ἐμφανίζουσι εἰς ἡμᾶς ἰδιαζόντως τὸ μὲν ἀνέκδοτόν τι ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Γκαῖτε, διάλογός τις μετὰ τοῦ Σίλλερ ἐπ' εὐκαιρίᾳ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1794 καὶ ὁ πόθος του πρὸς τὴν «μεγάλην ἁρμονίαν,» τὴν ἀποτελεσθῆναι ἐνὸς κόσμου ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ χάους, ἡ ὁποία συνδέεται στενῶς πρὸς τε τὴν καταφανῆ τάσιν αὐτοῦ πρὸς αὐτοπαιδαγωγίαν καὶ περιορισμόν, τοῦλάχιστον ἀπὸ ὠρισμένης περιόδου τοῦ βίου του, καὶ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ ζωντανὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀπολυτρώσεως. Ὡς πρὸς τὸ τρίτον τοῦτο σημεῖον χαρακτηριστικὰ εἶναι πρὸ πάντων πολλὰ χωρία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ποιητοῦ.

Ὡς παῖς ἀκόμη, ὡς ἑ ἴδιος διηγεῖται, ἐξεδέχετο τὸν Θεὸν ὡς τελούντα εἰς ἄμεσον σύνδεσμον πρὸς τὴν φύσιν, τῆς ὁποίας τὸ ἔργον ἀγαπᾷ καὶ ἀναγνωρίζει. Εἰς τὸ "Ὀν τοῦτο δέν δύναται νὰ προσδώσῃ οἴανδήποτε μορφήν· διὰ τοῦτο τὸν ἀναζητεῖ εἰς τὰ ἔργα του καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἰδρῦσῃ εἰς αὐτὸν βωμόν. Τὸν βωμόν τοῦτον ἰδρῦει πράγματι ὁ παῖς: Διάφορα φυσικὰ προῖ-

όντα θὰ παρίστων τὸν κόσμον συμβολικῶς· ἡ ὑπεράνω αὐτῶν φλόξ θὰ ἐσήμαινε τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἡ ἑποῖα ἐπιποθεῖ τὸν δημιουργόν. Τὸ μουσικὸν ἀναλόγιον τοῦ πατρὸς χρησιμεύει πρὸς τοποθέτησιν τῶν ἐκλεκτῶν φυσικῶν προϊόντων καὶ ἀντικειμένων, τὰ ἑποῖα ἀποτελοῦν οὕτω σχῆμα πυραμίδος. Καὶ κατὰ τινὰ ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀνάπτει ὁ Γκαῖτε διὰ συγκεντρώσεως τῶν ἀκτίνων τοῦ τῆ, βοηθεῖα φακοῦ τὸ εὐῶδες κηρίον, τὸ ὁποῖον ἐπέστεφε τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος. Ἡ φλόξ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν εὐρισμον καπνὸν ἐξέφραζε πλήρως τὰ συναισθήματα τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν δημιουργόν καὶ συντηρητὴν τοῦ παντός. Τοιουτοτρόπως, προσθέτει ὁ ποιητής, ἡ κατασκευαστικὴ προσευχὴ καὶ ἡ ἔκφρασις τῆς εὐλαθείας ἦτο τελεία. Ἐνταῦθα ἔχομεν ἤδη χωρὶς ἀμφιβολίαν τὸν Γκαῖτε τῶν ἔπειτα χρόνων, ὅστις ζητεῖ τὸν Θεὸν διὰ τῆς φύσεως.

Τὶ εἶνε τῶρα ἡ φύσις αὕτη δι' αὐτὸν καὶ πῶς προσπαθεῖ νὰ εὕρη δι' αὐτῆς τὸν Θεόν, αὐτὸ μᾶς τὸ λέγει συντόμως καὶ λίαν χαρακτηριστικῶς ὁ μετὰ τοῦ Σίλλερ διάλογος ἐκεῖνος τοῦ 1794. Ὁ Γκαῖτε δὲν εἶναι εὐχαριστημένος ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ φυσιοδίφαι τῶν χρόνων τοῦ ἀντιλαμβάνονται καὶ ἐξετάζουν τὴν φύσιν. Κατ' αὐτόν, ὀπισθεν ὅλης τῆς ἐξελίξεως, τῆς ἀυξήσεως, ὅλων τῶν φυσικῶν φαινομένων ὑπάρχει τι τὸ ἐνιαῖον, μυστικὸς νόμος, ἡ ἰδέα, προδιαγραμμένον σχέδιον. Ὅπισθεν τοῦ αἰσθητοῦ σχήματος διαβλέπει τὸ ἀοράτως μορφοποιοῦν, τὸ πνεῦμα, τὴν δρῶσαν θεότητα. Πηγὴ τῆς γνώσεως εἶνε ἀναντιρρήτως καὶ δι' αὐτόν, ὅπως διὰ τὸν Σίλλερ, ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας· ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ τούτου περιέχεται καὶ ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν, διὰ τοῦ ὁποῖου συμπληρῶνεται ἐκεῖνος, ὅπως ἐν γένει ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων

καὶ ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος δὲν ἀποτελοῦν διὰ τὸν Γκαίτε ἀντίθεσιν, ἀλλ' ἀναγκαῖον συμπλήρωμα. Διὰ τοῦτο καὶ καθ' ὄλον του τὸν βίον προσπαθεῖ νὰ πλουτίσῃ καὶ νὰ τακτοποιήσῃ τὸν ἐσωτερικὸν ἐκεῖνον κόσμον διὰ τῆς φύσεως, ἀκριδῶς ὡς ὁ Σίλλερ διὰ τῆς ἱστορίας. Ἰδέα καὶ ἐμπειρία, φιλοσοφία καὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ψυχικὸς καὶ αἰσθητὸς κόσμος συνδυάζονται τοιουτοτρόπως εἰς ἓν ἐνιαῖον ὄλον. Ἡ κοσμοθεωρία του συνίσταται εἰς τὴν μεταξὺ ἐνότητος (ἐσωτερικοῦ κόσμου) καὶ ποικιλίας (ἐξωτερικοῦ κόσμου) ἀλληλεπίδρασιν, εἰς τὴν ἐναρμόνισιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου διὰ τῆς ἀρμονικῶς μορφοποιούσης ψυχῆς, εἰς τὴν καθησύχασιν τοῦ ἀγυσύχου τοῦ θυμικοῦ διὰ τοῦ ρυθμοῦ τῆς φύσεως. Πανταχοῦ ἐπιζητεῖ ὁ φιλόσοφος—καλλιτέχνης τὴν ρυθμικότητα καὶ προσπαθεῖ νὰ μεταβάλλῃ τὰ συγκεχυμένα του πάθη εἰς σύμμετρον κάλλος καὶ εἰς σοφίαν.

Τὴν προσπάθειαν ταύτην πρὸς κατόρθωσιν ἐσωτερικῆς μορφῆς, ἐσωτερικοῦ κάλλους καὶ μέτρου θεωρεῖ ὁ φίλος του Καρλάυλ ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν γνῶρισμα τοῦ Γκαίτε. Εἰς τὰ ἔργα του, λέγει, ἀντικατοπτρίζεται, ἐκφράζεται καὶ ἐξευγενίζεται, μεταβαλλομένη εἰς ποιητικὴν αἰθριότητα, ὁλόκληρος ἡ περίοδος τοῦ χάους τῆς ψυχῆς του, ἡ μαρτυρικὴ του προσπάθεια, ἡ ἐπιτυχία του. Καὶ ἄλλαχοῦ πάλιν τονίζει ὅτι τὸ παρελθόν, τὸ ὅποῖον οἱ ὑποκριταὶ καὶ οἱ σκεπτικισταὶ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος εἶχον μεταβάλλει εἰς χάος, ἀρχίζει νὰ γίνεταί αὖθις κόσμος διὰ τῶν ἔργων τοῦ φίλου του. Ὅλος ὁ βίος τοῦ Γκαίτε, ἡ περὶ τὴν φύσιν ἐνσχόλησις, ἡ ἐν Ρώμῃ διαμονή, ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν τέχνην ἐπαφὴ δὲν εἶνε παρὰ μέρη μιᾶς μεγάλης αὐτοπαιδαγωγῆσεως. Διὰ τῶν πνευματικῶν τούτων ἀντιρροπῶν κα-

τώρθωσεν ὁ φύσει πρὸς τὴν διάσπασιν καὶ τὰ πάθη
 ρέπων ποιητῆς νὰ συγκεντρώσῃ τὴν δημιουργικὴν του
 δύναμιν, νὰ ἐξευγενίσῃ αὐτὴν καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς
 ἐν τῷ στήθει του δαίμονας εἰς ὑπακοήν. Διὰ διηνεκοῦς
 πνευματικῆς ἐργασίας καταντᾷ εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ
 πόθου πρὸς ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τῆς στενότητος τῆς ὑπάρ-
 ξεως, ἀπὸ τοῦ ἰδίου ἐγώ, ἀπὸ τοῦ κόσμου τῶν φαινο-
 μένων :

«Νὰ ἀπολυτρώσωμε μποροῦμε

Μόνον ὅποιον ἀδικήκοπα προσπαθεῖ»

ψάλλουν τὰ πνεύματα. Καὶ ὁ γέρων πλέον Γκαῖτε
 βλέπει τὰ πάντα ὡς σύμβολα. Οἱ πόθοι του περιβάλλον-
 ται αἰγλήσσαν ἐξιδανίκευσιν, ἥτις εἶνε τὸ γνῶρισμα
 τῶν δημιουργημάτων, ὧν ἢ πλάσις ἐπέτυχεν διὰ τῶν
 ἀοράτων χειρῶν τοῦ ἀπολύτου πνεύματος.

Η΄.

Καιρὸς εἶνε πλέον μετὰ τὰ γενικὰ ταῦτα, τὰ
 ὅποια ἐν τούτοις ἀνήκουν εἰς τὸ θέμα ὀργανικῶς,
 καὶ μετὰ τὴν εἰκόνα τῆς συνόλου προσωπικότητος
 τοῦ ποιητοῦ νὰ ἐξετάσωμεν περισσότερον συγκε-
 κριμένως τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ παραστάσεις
 καὶ πεποιθήσεις, ὑποδηλωθείσας ἤδη ἀμυδρῶς. Κρίνο-
 μεν ὁμῶς σκόπιμον νὰ προσθέσωμεν, πρὸς συμπλήρω-
 σιν τῆς περὶ τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ ἐντυπώσεως,
 ὅτι ὁ Γκαῖτε, συγκρινόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους ἀστέ-
 ρας τῶν κλασσικῶν χρόνων τῆς Γερμανίας, ἐμφανίζε-
 ται ὡς θρησκευτικώτερος αὐτῶν. Ὅχι μόνον ἐμβα-
 θύνει περισσότερο τῶν ἄλλων εἰς τὴν φύσιν τοῦ θρη-
 σκευτικοῦ φαινομένου, ὄχι μόνον κατανοεῖ περισσότε-
 ρον τὸ ἰδιόρρυθμον τῆς θρησκευτικῆς μορφῆς τοῦ βίου